

# KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA SOVYET RUSYA'NIN ANADOLU'YA BAKIŞI

30 Haziran 2022

Yıldırım Koç

Mustafa Kemal Paşa ile Türkiye Komünist Partisi arasındaki ilişkiler, başından itibaren sorunlu gelişti. Bu ilişkiyi anlayabilmek için, Sovyet Rusya'nın Anadolu'da sürdürülen mücadeleye bakışını, Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği mücadeleye yaklaşımını bilmek gerekir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye'deki komünist örgütlenmeler, anlayış ve mücadelelerini Sovyet Rusya'nın politikalarına göre belirliyorlardı. Nitekim, Komünist Enternasyonal'in 1920 yılı Temmuz-Ağustos aylarında toplanan ikinci kongresinde alınan karar, komünist partilerinin, merkezîyetçi bir dünya komünist partisi gibi hareket eden Komünist Enternasyonal'in "seksiyonları" olduğunu ve Komintern yetkili organlarının aldığı kararların bu "seksiyonları" bağladığını belirtiyordu.

Kurtuluş Savaşımız döneminde İstanbul'da ve Anadolu'daki komünist örgütlenmelerin Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği mücadeleye bakışlarını Komintern'in politikaları belirledi. Komintern politikaları ise, büyük ölçüde Sovyet Rusya'nın politikalarınca belirleniyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın temsil ettiği Anadolu ile Sovyet Rusya arasında karşılıklı çıkara dayalı ilişkiler bu yıllarda pek de istikrarlı değildi. Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya silah, cephane ve altın yardımına karşın, dönem dönem önemli sorunlar yaşandı. Bu sorunların büyük ölçüde çözüme kavuşturulması ancak milli ordunun 22 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihlerinde gerçekleşen Sakarya Savaşı'ndan zaferle çıkması sonrasında, Kırım ve Ukrayna Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı ve Sovnarkom Başkan Yardımcısı Mihail Vasilyeviç Frunze'nin Ankara'ya gelmesi ve Mustafa Kemal Paşa ile 25 Aralık 1921 ve 4 Ocak 1922 günleri ayrıntılı iki görüşme yapmasıyla büyük ölçüde giderildi. Bu görüşmeler Türkiye'deki Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilov tarafından tutanak altına alındı. (Tutanak metinleri ve açıklamalar için bkz. Yavuz Aslan, "Moskova Antlaşması'ndan Sonra Türk-Sovyet İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar ve Mustafa Kemal Paşa – M.Frunze Görüşmeleri," Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Dergisi**, Yıl 2002, Cilt 3, Sayı 2)

Diğer bir deyişle, Anadolu ve Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar ancak 1922 yılı Ocak ayından sonra büyük ölçüde giderilebildi. İstanbul ve Anadolu'daki komünistler, 1919 yılından 1922 yılı başlarına kadar, Anadolu ve Sovyet Rusya arasındaki inişli çıkışlı ilişkide Komintern'in politikalarına uyumlu hareket ettiler ve büyük bedel ödediler.

Önce Sovyet Rusya'nın Türkiye'den beklentilerine ve Türkiye'ye ilişkin kaygılarına bakmakta yarar var.

Çarlık Rusyası için de, Sovyet Rusya ve ardından Sovyetler Birliği için de Türkiye'nin öncelikli önemi, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nın güvenliğiydi. Bu bölge üzerinde kurulacak denetim, Rusya'nın askeri açıdan güvenliğine önemli katkılarda bulunacaktı.

Sovyet Rusya ve ardından Sovyetler Birliği açısından diğer bir kaygı kaynağı, pan-İslamizm ve Turancılıktı (pan-Türkizm). Sovyetler Birliği'nde önemli miktarda Türk soylu ve Müslüman halk vardı. Sovyetler'in zayıf karnı (veya Aşil topuğu) pan-İslamizm ve Turancılıktı. Bu iki akımın Sovyet Rusya açısından "bölücü" etkisinin engellenmesi gerekiyordu.

Sovyet Rusya, 1917'den sonra birkaç yıl Avrupa'da bir devrim umudunu taşıdı. Türkiye'de komünistlerin iktidarda etkili olması veya iktidara gelmesi, bu mücadeleye katkıda bulunacaktı.

Boğazlar'ın Sovyet Rusya'nın denetiminde olması, Sovyetler'in Akdeniz'de ve Ortadoğu'daki etkisinin artmasına da önemli katkı sağlayacaktı.

Sovyet Rusya, 1919 yılı Mayıs ayından, Sakarya Savaşı'nın zaferle sona erdiği 13 Eylül 1921 tarihine kadar, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki milli hareketin başarı olasılığını düşük gördü ve çeşitli alternatifler geliştirmeye çalıştı. Bu tavır ancak Sakarya Savaşı'nın ardından Frunze'nin Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri sonrasında, 1922 yılının başlarında sona erdi. Bu tavır değişikliğinin İstanbul ve Anadolu'daki komünistlere yansması da epeyce zaman aldı. Bu süre zarfında da Büyük Taarruz başladı ve Kurtuluş Savaşımız, zaferle sona erdi.

Anadolu'daki mücadelenin başarısına 1922 yılı başlarına kadar kuşkuyla yaklaşan Sovyet Rusya yönetiminin geliştirmeye çalıştığı alternatiflerin biri, İstanbul ve Anadolu'da komünistlerin örgütlenmesi ve iktidar mücadelesi vermesiydi.

İstanbul'daki Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı verilirken, yöneticilerinden bazılarının Anadolu'ya geçmesine rağmen, örgüt olarak Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bir tavır içinde olmadı. Örneğin, hareketin önderi Şefik Hüsnü İstanbul'da kaldı. Şefik Hüsnü'nün önderliğindeki siyasi yapının Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'da Anadolu'daki mücadeleye destek veren, bırakın bir kitle toplantısı veya gösterisini, bir bildirisini veya açıklaması bile yoktur.

İstanbul'da daha sonra bir bölümü Türkiye Komünist Partisi'ne katılan Beynelmillel İşçiler İttihadı'nın da Anadolu'daki mücadeleye eylemsel veya sözlü en küçük bir desteği bile olmadı.

Anadolu'da Sovyet vatandaşlarının önderliğinde kurulan Hafi Türkiye Komünist Fırkası ve onun daha sonra legale çıkmış biçimi olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, milli ordunun yeni oluşturulduğu süreçte Çerkez Ethem kuvvetleriyle ilişkiye girdi ve bu nedenle faaliyeti durduruldu. Daha sonra faaliyete geçmesine yeniden izin verilince, Büyük Taarruz öncesinde yaptığı son derece yanlış açıklamalar sonrasında yine kapatıldı.

10 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Fırkası'nın projesi ise, Rusya'daki Türk savaş esirlerinden oluşan bir Kızıl Alay'ın Anadolu'ya geçmesi ve yönetimi ele geçirmesiydi. Bu proje de, daha önce yazdığım bir dizi yazıda belirtildiği gibi, başarısızlıkla sonuçlandı.

Kurtuluş Savaşı yıllarında bu dört örgütlenme de, Sovyet Rusya'nın 1922 başlarında değişen politikalarına kadar, Anadolu'daki mücadeleye katkıda bulunmadı; THİF ise Çerkez Ethem'le ilişkisi nedeniyle sorun yarattı.

Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki mücadeleye ilişkin olumsuz tavrı, daha ilk ilişkilerde gündeme geldi. Sovyet Rusya yönetimi içindeki politika farklılıkları ilk ilişkilerde sorun yarattı.

Anadolu'yu temsilen Moskova'ya 19 Temmuz 1920 günü gelen ilk heyet, Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri G.V.Çiçerin ile yaptıkları görüşmede, Ermeniler için toprak talebiyle karşılaştı.

Çiçerin, Türkiye'nin Van, Bitlis ve Muş'u Ermenilere devretmesini ve bu bölgelerde Ermenilerin geriye dönmesinin sağlanmasını talep etti. Ancak Türkiye delegasyonu, bu talebi reddetti. 16 Mart 1921 tarihinde Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan antlaşma, Çiçerin'in itirazına rağmen gerçekleşti. (Bülent Gökay, **Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991, Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism**, Routledge, London, 2006, s.9)

Mehmet Perinçek, Çiçerin'in bu taleplerinin Stalin tarafından Lenin'e aşağıdaki notla iletildiğini belirtmektedir:

"Lenin Yoldaş, ben, yalnız dün öğrendim ki, Çiçerin, ne hikmetse Türklere aptalca ve provokatörce bir talep ileterek, Türk nüfusun çoğunlukta olduğu Türkiye vilayetleri Van, Muş ve Bitlis'i boşaltmalarını istemiştir. Bu emperyalist Ermeni talebi bizim talebimiz olamaz. **Çiçerin'in milliyetçi ruhlu Ermeni telkinleri doğrultusunda Türklere nota göndermesini yasaklamak gerekir.**" (Mehmet Perinçek, **Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle**, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, s.97)

Sovyet Rusya, İstanbul ve Anadolu'da kendi kontrolünde komünist yapılar oluşturma ve güçlendirme çabalarının yanı sıra, bu dönemde Moskova'da bulunan ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasını bekleyen Enver Paşa'yı da kullanmak istedi.

1920 yılı Eylül ayının ilk haftasında Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na Enver Paşa, Fas, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp devrimcilerinin temsilcisi olarak katıldı. Kurultayı yöneten Komintern yetkilileri, Enver Paşa'yı da yanlarına alarak 26 Ağustos'ta Moskova'dan Bakü'ye hareket ettiler. Ancak, özellikle Mustafa Suphi'nin çabalarıyla, Enver Paşa'nın kurultayda konuşması engellendi; konuşması bir başka kişi tarafından okundu. Sovyet Rusya'nın Enver Paşa'ya ilişkin politikası ancak Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasıyla tümüyle değişti. Enver Paşa da Sovyet Rusya karşıtı bir hareket olan Basmacılar'a katıldı ve Kızıl Ordu ile savaşırken hayatını kaybetti.

Türkiye'de komünistlerin Kurtuluş Savaşı'na önemli bir katkıları olmadı. 6-11 Ocak 1921 günleri gerçekleşen Birinci İnönü Savaşı, 23 Mart-1 Nisan 1921 günleri gerçekleşen İkinci İnönü Savaşı, milli ordunun Yunan kuvvetleri karşısında yenilgi yaşadığı Kütahya-Eskişehir muharebeleri (10-24 Temmuz

1921) ve 22 Ağustos-13 Eylül 1921 günleri gerçekleşen Sakarya Savaşı ve Zaferi sürecinde, Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki mücadeleye bakışı istikrarsız ve güvensizdi. Bu tavır da Türkiye'deki komünistlerin Kurtuluş Savaşı'na karşı tavrına yansdı. Sakarya Zaferi sonrasında Frunze'nin Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri sürecinde Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki mücadelenin başarısına inanmaya başlamasıyla, 1922 yılı başlarında bu tavır değişti. Ancak Türkiye'deki komünistlerin bu tavır değişikliğine uyum sağlamaları gerçekleşemedi. TKP yönetiminde Mustafa Kemal Paşa hakkındaki olumsuz görüşleri daha sonraki yıllarda da devam etti.